

Д-р Иван Тодоров*

ТЕОРИИ И КРИТЕРИИ ЗА ЕВРОПЕЙСКА ИКОНОМИЧЕСКА ИНТЕГРАЦИЯ

Анализирано е развитието на идеите в областта на международната икономическа интеграция. Представени са либералната, дирижистката и институционалната теория за икономическа интеграция, както и теорията за оптималната валутна зона. Разгледани са Копенхагенските критерии за членство в ЕС, Маастрихтските конвергентни критерии и критериите за оптималност на една валутна зона.¹

JEL: F15; F36

Теории за икономическа интеграция

Голямо влияние върху развитието на международната икономическа интеграция оказват три основни икономически школи – либералната, кейнсианската и структурната. Теориите за икономическа интеграция се делят на икономически и политически. Първите включват либерализма, дирижизма и структурализма, а вторите – теорията за междудържавната интеграция, федералистката теория, функционализма и комуникационната теория.² По-силно влияние върху развитието на международната икономическа интеграция оказват икономическите теории, затова те ще бъдат анализирани по-обстойно.

В най-общ смисъл либералите схващат интеграцията като премахване на дискриминацията, а дирижистите (кейнсианци и некейнсианци) – като регулиране на международните икономически отношения. Структурализмът възприема методологията на институционалната икономическа школа и разширява разбирането за икономическата интеграция извън пазарните рамки, включвайки в него политическата и социалната сфера.

В рамките на либералната школа се наблюдава своеобразна еволюция на идеите за икономическа интеграция. Първо се обособява течението на твърдите, ортодоксални либерали - В. Рьопке, А. Предьол, А. Мюлер-Армак, М. Але и др. Според тях държавната намеса в икономиката е напълно проти-

* ЮЗУ "Неофит Рилски", катедра "Финанси и отчетност", ivankt@mail.bg

¹ Ivan Todorov, PhD. EUROPEAN ECONOMIC INTEGRATION THEORIES AND CRITERIA. *Summary*: The development of the concepts in the international economic integration are analyzed. The liberal, regulatory and institutional theories of economic integration and the optimum currency area theory are presented. The Copenhagen Criteria for EU membership, the Maastricht Convergence Criteria and the optimum currency area criteria are investigated.

² Тази класификация е възприета от: Бонева, С. Класификация на основните икономически разходи и ползи от разширяването на ЕС. - Икономическа мисъл, 2005, N 1, с. 87; Маринов, В., М. Савов, М. Маринов, М. Славова, Д. Хаджиниколов, С. Кръстев. Европейска икономическа интеграция. С.: УИ "Стопанство", 2004, с. 27-50 и др.

вопоказна за международната икономическа интеграция. Те определят пълната икономическа интеграция като пазар, на който се премахнати всички прегради пред движението на стоките, капитала и работната сила. Според твърдите либералисти пример за съвършена икономическа интеграция представлява състоянието на световната икономика до началото на Първата световна война.³

С течение на времето непримиримата позиция на либералите по отношение на държавната намеса в икономиката се смекчава. Появява се течението на неолибералите - Б. Баласа, Г. Хаберлер, Ф. Махлуп, Л. Ерхард, Т. Сцитовски, К. Майер и др. Неолибералите влизат в остра полемика с представителите на твърдия либерализъм, застъпвайки тезата, че пълната икономическа интеграция е немислима без унификация на някои области на политиката на страните членки на интеграционното обединение и без създаване на наднационални институции, чиито решения имат задължителен характер за участниците в интеграционната общност.⁴

Дирижистката школа в лицето на Я. Тинберген, Д. Пиндър, А. Филип, М. Бийе, Р. Санвалд, И. Щолер, Х. Китакура и др. застъпва коренно противоположна на ортодоксалните либерали позиция - че държавното регулиране на икономиката няма алтернатива и международната икономическа интеграция изисква провеждане на обща политика в множество области от интегриращите се страни. Дирижистите твърдят, че по институционален път трябва да се търси оптимизиране на икономическата политика на интеграционната общност като единно цяло. Формирането на оптимална икономическа структура на интеграционното обединение изисква целенасочена политика за подпомагане на изостаналите области и страни на ниво общност.⁵

Еволюцията на теорията на международната икономическа интеграция продължава с формирането на нова школа – структурната, чиито идеи се базират отчасти на тези на дирижистката школа. Докато последната признава значението на институциите за международната икономическа интеграция,

³ Схващанията на ортодоксалните либерали за икономическата интеграция релефно изпъкват в: *Roepke, W.* Integration und Desintegration der internationalen Wirtschaft. - In: *Wirtschaftsfragen der Freien Welt.* Frankfurt/M, 1957, p. 498; *Mueller-Armack, A.* Fragen der Europäischen Integration. - In: *Wirtschaftsfragen der Freien Welt.* Frankfurt/M, 1957, p. 532; *Predoehl, A., H. Jurgensen.* Europäische Integration. - In: *Handbook des Sozialwissens,* 1961, Band 3, p. 371; *Allais, M.* L'Europe unie. Paris, 1960, p.19 и др.

⁴ Становището на неолибералите за икономическата интеграция може да се открие в: *Балцерович, Л.* Разширяването, Лисабонската стратегия и растежът. - *Банки, инвестиции, пари,* 2008, N 1, с. 52-53; *Balassa, B.* The Theory of Economic Integration. London, 1962, p. 8-9; *Balassa, B.* Types of Economic Integration. - In: *Economic Integration. Worldwide, Regional, Sectoral.* London, 1976, p. 2.

⁵ Възгледите на дирижистката школа могат да бъдат проследени във: *Philip, A.* Social Aspects of European Economic Co-operation. - *International Labour Review,* September 1957, p. 255; *Pinder, J.* Problems of European Integration. - In: *Denton, G. K. (ed.).* Economic Integration in Europe. London, 1969, p. 169; *Wionczek, M. S. (ed.).* Latin American Economic Integration. Experiences and Prospects. New York, 1966, p. 45.

структурната школа, представена от Ф. Перу, А. Маршал, Г. Мюрдал, П. Уайлз, П. Стрийтън и др., смята институционалния фактор за основен в процеса на международната икономическа интеграция. Затова тя се нарича още институционална. Структуралистите доразвиват идеите на дирижистите за международната икономическа интеграция. Според структуралистите истинската интеграция е тази на националните стопанства, а пазарната интеграция е илюзия.

Основният принос на институционалистите към теорията на икономическата интеграция е, че те разширяват дефиницията за икономическа интеграция, включвайки в нея не само икономическата, но и социалната и политическата сфера. Според структуралистите напълно свободното действие на пазарния механизъм може да задълбочи, а не да намали неравенствата в доходите от труд и капитал между различните райони на интеграционното обединение.⁶

След формирането на институционалната школа развитието на теорията за международната икономическа интеграция продължава с обособяването на две идейни течения в рамките на тази школа - стар институционализъм и нов институционализъм. Първото направление е вдъхновено от визията на Т. Веблен за еволюционна промяна на икономическия живот и интегрира социални и исторически елементи в икономическия анализ, а второто обяснява възникването и функционирането на институциите с наличието на непазарни транзакционни разходи и разглежда поведението на индивидите в условията на несвършена информация.⁷

Икономическата интеграция включва либерални и институционални елементи. Тя се определя като процес на изграждане на:

- свободен пазар, разпределящ ефективно ресурсите;
- качествени институции, извършващи функциите, които пазарът не е в състояние да извърши (създаване на правила на играта, предлагане на публични блага, социални функции, изграждане на инфраструктура, регулиране на естествени монополи, извънпазарни ефекти и други пазари, непокриващи изискванията за свършено конкурентен пазар).

Теорията за оптималната валутна зона добавя нова област на интеграционната карта – паричната политика. Приносът на тази теория за развитието на международната икономическа интеграция е огромен, защото разбирането за интеграционното обединение като пазар със свободно движение на производствените фактори, координиране на национални политики и наднационално регу-

⁶ Идеите на институционалистите могат да бъдат проследени в: *Marchal, A. L'integration territoriale*, Paris, 1965, p. 34; *Мюрдал, Г. Мировая экономика*. Москва, 1958, с. 511; *Wiles, P. The Political Economy of International Integration*. - In: *Communist International Economics*. New York-Washington, 1968, p. 337-338.

⁷ За двете течения в съвременната институционална школа пише *Kiichiro, Y. European Economic Integration and the Viewpoint of Institutional Economics*, [http://www.econ.kyoto-u.ac.jp/~yagi/yagi2005/linkfiles/EUROPEAN%20ECONOMIC%20INTEGRATION\(YAGI\).doc](http://www.econ.kyoto-u.ac.jp/~yagi/yagi2005/linkfiles/EUROPEAN%20ECONOMIC%20INTEGRATION(YAGI).doc), p. 4.

лиране се обогатява с нов елемент – единната валута. В случая става дума не за еволюция, а за революция в схващанията за икономическа интеграция.

Теорията за оптималната валутна зона създава теоретичния фундамент за изграждане на най-съвършената форма на икономическа интеграция – паричния (наричан още валутен или монетарен) съюз, към членство в която се стреми нашата страна. Теорията е разработена от Р. Мундел, Р. МакКинън, П. Кенън и др.⁸ Мундел дефинира оптималната валутна зона като “икономическо пространство, в рамките на което факторите за производство са подвижни, а извън него неподвижни”.⁹ Тази зона е и “географски регион, в границите на който могат да се установят фиксирани валутни курсове при запазване на котировките към валутите на страни от други региони, а в отделни случаи, когато това е свързано с намаляване на разходите, може да се въведе и използва единна валута”.¹⁰ За МакКинън най-важният критерий за оптималност на една валутна зона е степента на отвореност на икономиките на участващите в нея страни, а за Кенън – степента на продуктова диверсификация на тези икономики. Инграм извежда като критерий за оптималност на валутната зона високата интегрираност на финансовата търговия. Ако държавите са високо интегрирани във финансовата търговия, тогава капиталовите потоци могат да изглаждат временни асиметрични шокове. В дългосрочен план има ефект на богатството, дължащ се на капиталовите потоци.¹¹

Същността на теорията за оптималната валутна зона е външните шокове за дадена група страни да бъдат трансформирани във вътрешни, за да се намали неопределеността и да се улесни нейното управление. Впоследствие към критериите за оптималност на валутната зона, дефинирани от Мундел (подвижност на факторите за производство), МакКинън (степен на отвореност на икономиката), Кенън (степен на продуктова диверсификация на икономиката) и Инграм (висока интегрираност на финансовата търговия) са добавени нови – равнище на сходство на бизнес-циклите и икономическите шокове на държавите-членки на валутната зона, провеждане на единна макроикономическа политика от тези държави, координиране на фискалната им политика и т.н.

Теорията за оптималност на валутната зона има неокейнсиански корени. Сериозен неин недостатък е обратно наклонената и стабилна в дългосрочен период крива на Филипс. Тъй като теорията се опитва да определи оптималния

⁸ *Mundell, R. A. Theory of Optimal Currency areas. - American Economic Review, 1961, Vol. 51, p. 509-517; McKinnon, R. Optimum Currency Area. - American Economic Review, 1963, Vol. 53, p. 717-725; Kenen, P. The Theory of Optimum Currency Areas: An Eclectic View. - In: Mundell, R., A. Swoboda. Monetary problems in International Economy. University of Chicago, 1969.*

⁹ *Стоименов, М. Международни финанси. С.: “Очи”, 2008, с. 863.*

¹⁰ *Минасян, Г. Финансово програмиране. С.: ГорексПрес, 2004, с. 104.*

¹¹ *Kawai, M. Optimum Currency Area. In: Eatwell, J., M. Milgate, P. Newman (eds.). The New Palgrave A Dictionary of Economics. The Macmillan Press, 1987.*

брой на валутите в един регион, използването ѝ на практика е трудно, а емпиричните резултати трябва да бъдат внимателно интерпретирани.

Тази теория може да се използва за анализ на условията, на които страните от Централна и Източна Европа трябва да отговарят, за да получат нетна изгода от участието си в Икономическия и валутен съюз (ИВС) на ЕС.¹² Тя може да се смята за своеобразен връх на интеграционната теория не само защото добавя към интеграционните компоненти общата валута, но и защото посочва условията, при които е възможно нейното въвеждане.

Критерии за икономическа интеграция

Тези критерии са плод на научната мисъл в областта на международната икономическа интеграция и на практическите потребности на регионалните интеграционни процеси.

Според либералната икономическа школа критерий за пълна икономическа интеграция е наличието на единен и напълно свободен международен пазар, на който са премахнати всички пречки пред действието на стихийните пазарни сили. Дирижистите извеждат като мерило за такава интеграция постигането на оптимална икономическа структура в рамките на интеграционното обединение чрез оптимална икономическа политика. За структуралистите (институционалистите) пълната икономическа интеграция е структурен процес на органично срастване на сходни и конкуриращи се икономики в цялостен международен стопански комплекс с оптимално балансирана структура.

Теорията за оптималната валутна зона предлага като критерии за икономическа интеграция нивото на международна подвижност на факторите за производство, степента на отвореност на икономиките на страните във валутната зона, равнището на сходство на бизнес-циклите и икономическите шокове и степента на продуктова диверсификация на икономиките на държавите във валутната зона, провеждането на единна макроикономическа политика, координацията на фискалните политики на тези страни и др.

Една систематизация на критериите за икономическа интеграция, предложени от теорията за оптималната валутна зона, би могла да изглежда по следния начин:

- Критерий на Мундел - мобилност на факторите за производство. Оптималната валутна зона е икономическо пространство с висока вътрешна и ниска външна мобилност на производствените фактори. Високата вътрешна подвижност на факторите за производство компенсира липсата на флексибилен валутен курс като абсорбатор на външни шокове. Обикновено трудът има голяма подвижност в границите на една държава и слаба международна мобилност. Мобилността на финансовия капитал е висока, но подвижността на физическия

¹² Вж. *Бонева, С.* Инструментарий за оценка на разходите и ползите от разширяването на ЕС на Изток. - *Икономическа мисъл*, 2003, N 4, с. 105.

капитал е ниска. Производствената специализация на отделните държави оказва силно влияние върху мобилността на производствените фактори.

- Критерий на Кенън - висока диверсификация и сходна структура на производството и износа. Страни, чието производство и износ са силно диверсифицирани и имат сходна структура, формират оптимална валутна зона. Този критерий е свързан със симетричността на икономическите шокове. В държави с високо диверсифицирано производство и със сходна производствена структура икономическите шокове са симетрични (отделните отрасли реагират на тях по сходен начин). Тези икономики са по-добри кандидатки за паричен съюз от слабо диверсифицираните, тъй като диверсификацията осигурява изолация срещу шоковете.

- Критерий на МакКинън - висока степен на отвореност на икономиката. Държави, които са силно отворени към търговията и търгуват интензивно помежду си, формират оптимална валутна зона. Важно е да се прави разграничение между търгуеми и нетъргуеми стоки. Цените на първите се определят на световния пазар и малките икономики не могат да им влияят, затова валутният курс не въздейства върху конкурентоспособността. Относителната цена между националните и чуждестранните стоки е една и съща във всички валути. Ако всички стоки са търгуеми, цените на националните стоки са гъвкави и валутният курс не влияе на конкурентоспособността. Колкото по-отворена е икономиката, толкова по-малко е значението на валутния курс за конкурентоспособността. Високата интегрираност на стоковите пазари и сходните производствени структури предполагат симетрия на шоковете и намаляване на нуждата от валутнокурсво приспособяване.

- Критерий на Инграм - голяма степен на интегрираност на финансовата търговия. Ако държавите са високо интегрирани във финансовата търговия, тогава капиталовите потоци могат да изглаждат временни асиметрични шокове. В дългосрочен план има ефект на богатството, дължащ се на капиталовите потоци.

- Критерий за фискален трансфер - държави, които са постигнали споразумение да се компенсират една друга за неблагоприятни шокове, формират оптимална валутна зона. Фискалните трансфери могат да смекчат ефекта от асиметричните шокове.

- Критерий за хомогенност на предпочитанията - държавите-членки на валутния съюз трябва да постигнали съгласие за начина на справяне с икономически шокове. Нужен е политически консенсус как да се стабилизира икономиката, относно използването на фискалната и паричната политика и т.н.

- Критерий за солидарност - когато понякога общата парична политика противоречи на интересите на някои държави-членки на валутната зона, те трябва да приемат тази цена в името на цялата валутна зона. Важно условие за монетарна интеграция е наличието на политическа воля за интегриране. При наличие на асиметрични шокове възникват конфликти между интересите на нации и региони. Държавите-членки трябва да допринесат за общото бла-

го на валутния съюз и да не позволят на национализма да застраши съществуването на валутната зона.

По своята същност теорията за оптималната валутна зона представлява набор от индикатори, чиито стойности за дадена група икономики оказват влияние на преценката дали е обосновано наличието на обща валута за тези икономики. Поради големия брой на индикаторите са правени множество опити за събирането им в един общ показател, наречен "индекс за оптималност на валутната зона".¹³ Две икономики формират оптимална валутна зона, ако техният двустранен реален валутен курс не се изменя много в средно- и дългосрочен период. Колкото по-голям е средносрочният и дългосрочният натиск върху двустранния реален валутен курс, толкова по-трудно е справянето с него без флексибилен номинален валутен курс. Колкото по-висок е индексът за оптималност на валутната зона, толкова дадена двойка икономики е по-далеч от формирането на оптимална валутна зона, тъй като отклоненията на двустранния реален валутен курс в средно- и дългосрочен период са съществени и монетарната интеграция не е препоръчителна поне от макроикономическа гледна точка.

Конструирането на индекс за оптималност на валутната зона, чувствителен към реалната конвергенция, показва, че до голяма степен средно- и дългосрочните колебания на двустранните реални валутни курсове на новите страни-членки (НСЧ) могат да се обяснят с процеса на реална конвергенция. Може да се заключи, че достигната степен на реална конвергенция оказва важно влияние върху готовността на дадена страна за участие във валутен съюз. Индексите за оптималност на валутната зона, които не са чувствителни към конвергенцията, и тези, които я отчитат, могат да оценят много различно готовността на една държава за участие във валутна зона. Като се отчете влиянието на реалната конвергенция, Чехия е най-подходяща от НСЧ да формира валутна зона с Германия. България, Румъния, Литва и Латвия имат висок индекс за оптималност на валутната зона и не са подходящи за формиране на валутен съюз с Германия.¹⁴

Индексите за оптималност на валутната зона имат своите ограничения – използване на опростена методология за емпирични изследвания, необхващане на всички показатели за оптималност на валутната зона и др. Макар и добре конструирани от теоретична гледна точка, тези индекси невинаги могат да обяснят решенията относно монетарната интеграция на отделните държави, които се диктуват от редица съображения, не на последно място и политически. Теорията

¹³ Bayoumi, T., B. Eichengreen. Ever closer to heaven: An optimum-currency-area index for European countries. - *European Economic Review*, 1997, 41, p. 761–770; Bayoumi, T., B. Eichengreen. Optimum currency areas and exchange rate volatility: Theory and evidence compared. – In: Cohen, B. J. (ed.): *International Trade and Finance New Frontiers for Research: Essays in Honor of Peter Kenen*. Cambridge University Press, 1997; Horváth, R. Ready for euro? Evidence on EU new member states. - *Applied Economics Letters*, 2007, 14 (14), p. 1083-1086 и др.

¹⁴ Skorepa, M. A convergence-sensitive optimum-currency-area index. IES Working Paper: 23/2011.

за оптималност на валутната зона е просто един от факторите, оказващи влияние в процеса на избор на валутен режим.

Изработените за нуждите на практиката интеграционни критерии – Копенхагенските критерии за членство в ЕС и Маастрихтските критерии за членство в ИВС на ЕС, включват елементи на либералната, дирижистката и структурната (институционалната) теория за икономическа интеграция, както и на теорията за оптималната валутна зона. Създателите на Копенхагенските и Маастрихтските критерии са се опитали да разработят оптимални от практическа гледна точка пазарни и регулативни идеи, да преодолеят слабостите на отделните теории и да съчетаят силните им страни. Например силна страна на либералната теория е оценката на важността на микроикономическите фактори (пазара) за икономическата интеграция, а нейна слабост – подценяването на значението на институциите и на регулирането от страна на държавата и интеграционната общност. Предимство на дирижистката философия е, че отчита ролята на макроикономическите фактори (държавната политика) в интеграционния процес, а слабост – че подценява значението на пазара за интеграционния процес. Положителна страна на институционализма (структурализма) е разбирането, че интеграцията трябва да обхване не само икономическата, но и политическата и социалната сфера, че са нужни общностни институции и политики, а отрицателна – подценяването на пазара.

Слабости на теорията за оптималната валутна зона са многото критерии (тъй като понякога отделните критерии могат да дават противоречиви резултати) и трудното им количествено измерване, а нейни предимства – възможността за графично представяне и използването на панелни данни.

Критериите за икономическа интеграция могат да бъдат класифицирани като реални (критерии за реална конвергенция) и номинални (критерии за номинална конвергенция). Реалната конвергенция представлява намаляване на разликите в степента на развитие на отделните държави-членки, а критерии за нея са сходните БВП на човек от населението, номинални равнища на заплатите, равновесни реални валутни курсове, нива на цените и относителни цени на търгуемите към нетъргуемите стоки. Номиналната конвергенция е намаляване на различията в макроикономическата стабилност между страните в ЕС, а критерии за нейното постигане са Маастрихтските критерии за инфлация, лихвени проценти, фискални променливи и стабилност на валутния курс.

По-обстойно ще бъдат разгледани Копенхагенските критерии за членство в ЕС и Маастрихтските критерии за членство в ИВС поради следните съображения:

1. Копенхагенските критерии са изразител на концепцията за реална конвергенция, а Маастрихтските – на концепцията за номинална конвергенция. Чрез анализа на двата вида критерии може да се разкрие взаимодействието и взаимовръзката между функционалната и институционалната интеграция, между реалното и номиналното сближаване на отделните страни.

2. Критериите от Копенхаген и Маастрихт представляват своеобразна пътна карта на интеграционния процес. Копенхагенските критерии маркират неговото начало, а Маастрихтските – неговия край. Разбирането на двата вида критерии означава разбиране на особеностите на интеграционния процес.

3. По критериите от Копенхаген може да се съди за изминатата от България част от пътя към интегриране в европейското икономическо пространство, а по критериите от Маастрихт – за пътя, който предстои да извървим. В този смисъл Копенхагенските критерии показват миналото с неговите успехи и неуспехи, а Маастрихтските – бъдещите шансове, задачи и предизвикателства, стоящи пред нашата страна;

4. Критериите са плод не само на теоретични концепции, но и на дълъг процес на съгласуване на икономически, политически, социални и други интереси. От тази гледна точка те изразяват сложен компромис и баланс на интереси.

За процеса на интегриране на една страна в ЕС може да се съди по неговите етапи. Г. Ганчев обособява четири такива етапа от макроикономическа гледна точка:¹⁵

- постепенна реална и монетарна стабилизация и създаване на предпоставки за устойчив и динамичен растеж (изпълнение на Копенхагенските критерии);
- ориентиране към фискални програми, спомагащи за изпълнение изискванията на ЕС, и подготовка на монетарната политика за ограниченията, породени от фиксирането на курса на националната парична единица към еврото (подобряване на сътрудничеството със системата на европейските централни банки);
- от приемането в ЕС до пълноправното включване в ИВС (изпълнение на Маастрихтските критерии под мониторинга на ЕЦБ);
- адаптиране към икономиките в Евроната и окончателно покриване на изискванията на Пакта за стабилност и растеж.

Други автори (Е. Георгиева, К. Симеонов, В. Маринов и колектив, К. Христов, М. Стоименов и др.) се обединяват около тезата, че фазите на процеса на интегриране на една страна в ЕС са три:¹⁶

- предприсъединителен етап – той обхваща периода преди датата на членство. През него страните трябва да покрият Копенхагенските критерии за членство в ЕС;
- присъединителен етап – от датата на членство в ЕС до приемането на еврото. Този етап е свързан с изпълнение на критериите от Маастрихт, вкл. за участие във валутнокурсен механизъм (ВКМ) 2, и с цялостна подготов-

¹⁵ Ганчев, Г. Макроикономически модел на развитие на българската икономика. - Икономика, 2005, N 4, с. 54.

¹⁶ Георгиева, Е., К. Симеонов. Европейска интеграция. С.: "Византия", 2005, с. 208-212; Симеонов, К. Инфлационно предизвикателство за България пред членството в Евроната. – Икономическа мисъл, 2007, N 1, с. 81-82; Маринов, В., М. Савов, М. Маринов, М. Славова, Д. Хаджиниколов, С. Кръстев. Цит. съч., с. 240-244; Христов, К. Интеграцията в Икономическия и паричен съюз и Евросистемата. Хисар, 2004, www.bnb.bg; Стоименов, М. Цит. съч., с. 859-860.

ка за присъединяване на дадена страна към Евророната. Присъединилите се страни участват в ИВС като държави-членки с дерогация;

- заключителен етап – възприемане на единната валута като единствено законно платежно средство в съответната страна и преминаване на паричната и валутната политика изцяло под контрола на ЕЦБ и ЕСЦБ.

Независимо от това кое схващане за броя на етапите на интеграционния процес бъде избрано, може да се направят следните изводи за логиката на този процес:

- Той започва с изграждане на демократични институции и конкурентно-способно пазарно стопанство (съчетание на функционална и институционална интеграция) и завършва с реално и номинално сближаване между икономиката на интегриращата се страна и европейското икономическо пространство.

- Присъединяването към ЕС означава повторение на неговата еволюция в съкратени срокове – отваряне, либерализиране, модернизиране и динамизиране на икономиката, последвано от включване в зоната на валутна стабилност на ЕС (ИВС).

Копенхагенските критерии за членство в ЕС

През юни 1993 г. в Копенхаген Европейският съвет изрично формулира политическите и икономическите изисквания, които страните от Централна и Източна Европа трябва да изпълнят, за да станат пълноправни членове на ЕС:

- стабилност на институциите, гарантиращи демокрацията, законността, спазването на човешките права и защитата на малцинствата;

- наличие на функционираща пазарна икономика;

- възможност за справяне с конкурентния натиск и пазарните сили в ЕС;

- способност за изпълнение на свързаните с членството задължения, вкл. придържане към целите на политическия, икономическия и валутния съюз;

- през декември 1995 г. в Мадрид Европейският съвет добавя още едно изискване – наличие на административен и правен капацитет за приемане и прилагане на законодателството на Съюза.

Критериите от Копенхаген и Мадрид не дават общ количествен индикатор за оценка на готовността за членство на страните-кандидатки съответно в ЕС и в Евророната. Икономическите критерии за пълноправно членство в ЕС са наличие на функционираща пазарна икономика и способност за справяне с конкурентния натиск и пазарните сили в Съюза. "План 2000" на ЕС дефинира следните критерии за съществуване на функционираща пазарна икономика:¹⁷

- макроикономическа стабилност;

- широк консенсус за политическата стабилност;

- либерализация на цените и търговията;

¹⁷ Agenda 2000. For a Strong and Wider Union, <http://ec.europa.eu/agenda2000/overview/en/agenda.htm>

- силен икономически потенциал (наличие на достатъчно човешки и физически капитал);
- способност за привличане на външен капитал;
- реструктуриране на собствеността и предприятията (голям относителен дял на частния капитал);
- преразпределение на ресурсите според пазарните принципи и премахване на губещите предприятия;
- липса на съществени пречки за влизане на и излизане от пазара, равни възможности за всички стопански агенти;
- регламентиране на правото на собственост и възможност за прилагане и изпълнение на нормативните разпоредби и договори;
- развит и активен банков сектор;
- развит посреднически сектор (пенсионни фондове, застрахователни фондове, инвестиционни посредници).

Въз основа на тези критерии О. Борисова застъпва тезата, че функциониращото пазарно стопанство притежава следните обобщени характеристики:¹⁸

- макроикономическа стабилност;
- либерализация на вътрешната и външната търговия;
- влизане на пазара (създаване на нови фирми) и излизане от пазара (търговска несъстоятелност);
- система от правни и търговски правила;
- функциониращ финансов сектор;
- наличие на институции, пазарни и регулиращи органи;
- консенсус по отношение на икономическата политика.

Би било редно специално да се подчертае ролята на държавата и значението на институционалния фактор за изграждането на действащо пазарно стопанство, за определянето на правилата за стопанска дейност и за извършването на всички функции, които частният сектор не може да изпълнява. Институционалното изграждане и качеството на институциите са ключови фактори в процеса на присъединяване на страните от ЦИЕ към ЕС.

Действащата пазарна икономика е понятие, което се простира извън рамките на икономиката и се определя като комбинация от *свободен пазар*, *разпределящ ефективно ресурсите*, и *качествени институции*, осъществяващи функциите, които пазарът не е в състояние да извърши (създаване на "правила на играта", предлагане на публични блага, социални функции, изграждане на инфраструктура, регулиране на естествени монополи, извънпазарни ефекти и други пазари, непокриващи изискванията за съвършено конкурентен пазар, опазване на околната среда и др.).

¹⁸ *Борисова, О.* Относно подхода за интегриране на Република България във Вътрешния пазар на Европейския съюз (дисертация за присвояване на образователна и научна степен "доктор"). УНСС, 2000, с. 19-34.

Действащото пазарно стопанство е функция не само на пазарните сили и субекти, но и на цялостната политика на държавата и интеграционната общност във всички сфери на обществения живот: социална, политическа, икономическа и др.

Качественото държавно регулиране на пазарното стопанство е жизнено необходимо, тъй като съвременните пазари по различни причини често не покриват идеала на съвършената конкуренция за оптимално разпределение на ресурсите. Такова регулиране е възможно само при едновременното наличие на две предпоставки: добра нормативна база и безкомпромисното ѝ прилагане от качествени институции.

Комисията на ЕС признава нашата страна за функционираща пазарна икономика в Редовния си доклад от 2002 г. за напредъка на България по пътя към присъединяването.

Макроикономическата стабилност е важна на всички етапи на интеграция в ЕС, но нейното значение нараства в края на интеграционния процес, тъй като присъединилите се страни се стремят да покрият Маастрихтските критерии за членство в Еврозоната. Г. Минасян извежда основните компоненти на макроикономическата стабилност (политика) у нас:¹⁹

- валутен режим;
- бюджетни структури;
- инфлационна динамика;
- външнодългово натоварване;
- текуща сметка на платежния баланс;
- институционална уредба;
- социално-икономическо разслоение на обществото;
- статистическа специфика.

Развитието на финансовия сектор е от огромно значение за функционирането на пазарното стопанство. Финансовите посредници и финансовите пазари подпомагат трансформирането на спестяванията в инвестиции, стимулирайки по този начин икономическия растеж. Налице е позитивна връзка между растежа и различни показатели за финансово развитие. В България устойчивостта на финансовия сектор е от особена важност, тъй като сривът на банковата система е една от основните причини за икономическата криза през 1996-1997 г. и за въвеждането на режима на паричен съвет у нас. Паричният съвет е подходящ за българските условия с твърдите и прозрачни правила в областта на монетарната политика, прилагани косвено и върху фискалната политика, които ограничават изкушенията за дискреционно управление пред нашия макроикономически елит.²⁰

¹⁹ Минасян, Г. Стратегически елементи на макроикономическата политика на България. - Икономическа мисъл, 2006, N 4, с. 3-34.

²⁰ Минасян, Г. Пътят към евро: опитът на страните от Източна Европа с паричен съвет. С.: АИ "Марин Дринов", 2004, с. 21-35.

Възможността за справяне с пазарните сили и конкурентния натиск в рамките на ЕС е вторият икономически критерий от Копенхаген. "План 2000" определя следните показатели за оценка степента на изпълнение на този критерий:²¹

- относително напреднал процес на изпълнение на критерия за функционираща пазарна икономика;
- способност на фирмите за приспособяване към конкурентната среда;
- степен на търговска интеграция с ЕС;
- относителен дял на малките фирми;
- ръст на производителността и динамика на работната заплата като индикатор за конкурентоспособност;
- диверсификация на производствената база и борба с големите държавни монополи.

Вторият икономически критерий от Копенхаген засяга конкурентоспособността на националната икономика на макро-, микро- и отраслово равнище и по-конкретно:

- ключовите сектори за развитието на конкурентоспособна национална икономика;
- структурната реформа;
- степента на икономическа интеграция с ЕС и конкурентоспособността на българския износ;
- обема на изследователската и технологичната дейност;
- конкурентоспособността на микроравнище;
- преките чуждестранни инвестиции;
- инфраструктурата;
- човешкия капитал.

Вторият икономически критерий от Копенхаген – способността за справяне с конкурентния натиск и пазарните сили вътре в Съюза, е измерител на жизнеспособността и конкурентоспособността на едно национално стопанство.

Маастрихтските критерии за членство в ИВС на ЕС

Маастрихтските критерии за сближаване, чието изпълнение е задължително за участие в третия етап на ИВС, са формулирани в чл. 109, секция j на Договора за ЕС (ДЕС) и в Протокол №6 към ДЕС, както и в чл. 121 на Договора за Европейската общност (ДЕО), в Протокола относно критериите за сближаване в съответствие с чл. 121 от ДЕО и в Протокола относно процедурата за определяне на прекомерно големия бюджетен дефицит.²² Те са четири:

1. Критерий за ценова стабилност. Изисква се "постигане на висока степен на ценова стабилност". Уточнява се, че това означава "средно равнище на инфлация, наблюдавана в период от една година преди проучването, което не надвишава"

²¹ Agenda 2000. For a Strong and Wider Union, <http://ec.europa.eu/agenda2000/overview/en/agenda.htm>

²² Стоименов, М. Цит. съч., с. 841; Георгиева, Е., К. Симеонов. Цит. съч., с. 203.

ва с повече от 1.5 процентни пункта равнището в трите държави-членки с най-добри показатели по отношение на ценовата стабилност”.²³ Инфлацията се изчислява чрез изменението на средната стойност на Хармонизирания индекс на потребителските цени (ХИПЦ) за последните 12 месеца спрямо предишния дванадесет-месечен период.²⁴

2. Критерии за устойчивост на публичните финанси. Изисква се “устойчивост на държавната финансова позиция”. Уточнява се, че: първо, съотношението между планирания/действителния бюджетен дефицит и брутният вътрешен продукт по пазарни цени не трябва да надвишава референтната стойност от 3% от него и второ, съотношението между държавния дълг и БВП по пазарни цени не бива да надвишава референтната стойност от 60% от БВП;²⁵

3. Критерий за стабилност на валутния курс. Изисква се “спазване в нормални граници на отклонение, в съответствие с предвиденото от Валутния механизъм на европейската парична система, в продължение на най-малко две години, без да е осъществено девалвиране спрямо националната валута на която и да е от останалите държави-членки”.²⁶ Уточнява се валутният критерий: “в рамките на споменатия период държавата-членка не трябва да е девалвирала по собствена инициатива двустранния си централен обменен курс спрямо валутата на друга държава-членка”.²⁷

4. Критерий за динамика на дългосрочните лихвени проценти. Изисква се: “трайност на сближаването, постигнато от държавата-членка, и на нейното участие във Валутния механизъм на европейската парична система, което намира отражение в равнището на дългосрочните лихвени проценти”.²⁸ Уточнява се лихвеният критерий: “в продължение на една година преди проучването средният номинален дългосрочен лихвен процент в държавата-членка да не е надвишавал с повече от 2 процентни пункта този в трите държави-членки с най-добри показатели по отношение на ценовата стабилност”.²⁹

Налице са и правни критерии за участие в ИВС:

- гарантиране на независимостта на националната централна банка;
- юридическа интеграция на националната централна банка с ЕСЦБ;

²³ Доклад за сближаване. Европейска централна банка, май 2008, с. 8.

²⁴ ХИПЦ отчита различията в отделните национални дефиниции на инфлацията и е разработен за оценка на сближаването на съпоставима основа чрез ценовата стабилност (ECB Convergence Report, May 2008, p. 8).

²⁵ Доклад за сближаване..., с. 9.

²⁶ Пак там, с. 12.

²⁷ ECB Convergence Report, May 2008, p. 12.

²⁸ Доклад за сближаване..., с. 13.

²⁹ Лихвените проценти се измерват на базата на дългосрочните държавни облигации или други сравними ценни книжа, като се вземат предвид различията в националните дефиниции (ECB Convergence Report, May 2008, p. 13).

- привеждане на актовете на националното законодателство, отнасящи се до централната банка, в съответствие с разпоредбите на ДЕО и Устава на ЕЦБ и ЕСЦБ.³⁰

Основната задача на критериите за сближаване е да способстват за създаване на относително еднородна структура на ИВС. Без стабилност на цените и валутния курс и без конвергенция на лихвените проценти съществуването на ИВС би било немислимо. Критериите за стабилност на публичните финанси влияят косвено върху стабилността на ИВС - ако бюджетният дефицит и погасяването на държавния дълг не се финансират чрез парична емисия, то те не водят до инфлация. При всички положения обаче бюджетният дефицит и големият размер на публичния дълг ограничават възможностите за правене на разходи от страна на правителството, затова съблюдаването на тези критерии е важно.

Критериите за сближаване представляват контролни променливи, които могат да се регулират от фискалните и монетарните власти (бюджетен дефицит, държавен дълг), и величини, които са едновременно контролни и отразяващи състоянието на икономиката (инфлация, лихвени проценти). Валутният курс губи своето значение на макроикономически инструмент в условията на членство в ИВС. Тъй като целта на макроикономическото управление е да поддържа контролните параметри в определени граници, то конвергентните критерии могат да се смятат за максимално допустими параметри при провеждане на една оптимална макроикономическа политика.

Маастрихтските критерии съдържат някои недостатъци:

- формулирането на инфлационния критерий като относителна, а не абсолютна величина носи риск от възприемане на висок начален ръст на цените;

- критериите от Маастрихт отчитат единствено номиналното, но не и реалното сближаване между страните. По този начин се подценяват проблемите, причинени от различната степен на социално-икономическо развитие на държавите в монетарния съюз.

Маастрихтските критерии се прилагат с различна строгост. Ако бюджетният дефицит и държавният дълг намаляват в посока на изискуемите нива, може да бъде позволено по-високо равнище на дълга или дефицита. На практика критерият за валутния курс се интерпретира по-строго от официалните ограничения, като ревалоризацията на една валута се приема по-лесно от нейната девалвация. Икономическият и финансов комитет определя стабилността на валутния курс като отклонения в рамките на $\pm 2.25\%$, а не в рамките на официално позволените $\pm 15\%$.³¹

³⁰ Доклад за сближаване..., с. 15, 99-101.

³¹ Доказателства за различната строгост при прилагането на Маастрихтските критерии привеждат: *Schadler, S. et al.* Adopting the Euro in Central Europe: Challenges of the Next Steps in European Integration. IMF Occasional Paper No. 234, 2005, Washington: International Monetary Fund; *Sorsa, P.*

В условията на глобална финансова криза се повдига въпросът за преизглеждане на Маастрихтските критерии. През март-април 2009 г. в поверителен доклад на МВФ, цитиран от "Файненшъл Таймс", се предлага критериите за членство в Еврозоната да бъдат облекчени, за да могат НСЧ да приемат единната европейска валута без право на представителство в ЕЦБ. Според МВФ подобна мярка би разрешила проблемите с външния дълг на СЦИЕ и би премахнала несигурността на регионалните пазари. Едностранното приемане на еврото от НСЧ може да подкопае доверието в единната валута в световен мащаб, да задълбочи макроикономическите различия в Еврозоната и противоречи на вече договорените условия за членство в нея. Проблемите на Гърция, Испания, Ирландия, Португалия са доказателство, че Маастрихтските критерии не би трябвало да бъдат смекчавани и в Еврозоната да бъдат допускани страни, които не са готови за приемане на единната валута.

По-подходящо решение е да се ускори приемането на НСЧ във ВКМ 2, тъй като то би довело до стабилизиране на курсовете на валутите им и до сходна и прозрачна макроикономическа политика от тяхна страна. Съкращаването на престоя във ВКМ 2 от две на една година би било от полза за макроикономическата стабилност на НСЧ, без да застраши стабилността в Еврозоната.

Връзка между икономическа интеграция, монетарна интеграция и конвергенция

Ж. Пелкманс определя икономическата интеграция като "елиминиране на икономическите граници между две или повече икономики".³² В контекста на ЕС тя представлява успешно вписване в единния европейски пазар със свободно движение на стоки, услуги, капитали и хора и с общи правила в определени области (конкуренция, външна търговия, някои аспекти на финансите). Интеграцията не означава уеднаквяване - всяка страна-членка запазва сравнителните си предимства и икономическа специализация, от които произтичат изгодите от интеграцията.

Монетарната интеграция е отказ от използването на паричната и валутнокурсната политика единствено за национални цели. С подписването на Маастрихтския договор НСЧ се задължават да спазват предписанията относно тези политики. В дългосрочен план такава интеграция означава приемане на еврото. Предизвикателството пред НСЧ се състои в съчетаването на икономическата и монетарната интеграция в ЕС с националните им цели за икономическо развитие и пазарноориентирани реформи.

Macroeconomic Challenges with EU Accession in Southeastern Europe: An Overview. *IMF Working Paper*, 2006, WP/06/40, p. 18 и др.

³² Pelkmans, J. *European Integration: Methods and Economic Analysis*, Second Edition. Harlow, England: FT Prentice Hall, 2001.

Корелацията на икономическите цикли в ЕС

В икономическата литература съществува полемика по въпроса дали икономическите цикли на страните от Евроразоната са синхронизирани помежду си и дали може да се говори за наличието на общ европейски бизнес-цикъл. Някои автори застъпват тезата, че поради въвеждането на единната европейска валута и нарастването на търговския интензитет между държавите-членки на ИВС съществуват доказателства за повишена корелация на икономическите цикли на страните от Евроразоната и дори за формиране на единен бизнес-цикъл.³³ Техните изводи подкрепят твърдението за ендегенен характер на критериите за оптимална валутна зона.³⁴ Други автори обаче отричат съществуването на хомогенен европейски бизнес-цикъл.³⁵

Ако съществува корелация между икономическите цикли на кандидатките за членство в Евроразоната и европейския бизнес-цикъл (или, ако такъв няма, то поне циклите на държавите от ядрото на Европейския паричен съюз), то такава корелация би била аргумент в полза на бързо приемане на еврото от НСЧ.

Маастрихтските критерии са свързани с номиналната конвергенция. Реалната конвергенция трябва да бъде оценявана по други критерии, сред които критериите за оптималност на една валутна зона – висока степен на отвореност на икономиките на нейните членки, диверсификация на производствените им структури и подвижност на производствените фактори. Факторните пазари трябва да бъдат достатъчно гъвкави, за да абсорбират шокове в условията на липса на самостоятелна валутнокурсва политика.

Първите два критерия не са проблемни, тъй като НСЧ са отворени икономики със засилваща се търговия с останалите от ЕС и диверсификацията на производствените им структури бързо расте. В някои СЦИЕ като Чехия, Словакия и Унгария се наблюдава силна корелация с европейския цикъл (главно с Германия).³⁶ Едно възможно обяснение за това е, че те провеждат предвидима монетарна политика, свързана с таргетиране на инфлацията (поне до началото на глобалната криза), което може да е допринесло за засилване на степента на симетрия на шоковете и за стабилизиране на инфлационните очаквания, намалявайки рисковите премии и създавайки благоприятни условия за инвестиране.

Задълбочаването на търговските връзки, предизвикано от ранно приемане на еврото, стимулира синхронизацията на бизнес-циклите и помага на страните,

³³ De Haan, J., R. Inklaar and R. Jong-a-Pin. Will business cycles in the euro area converge? A critical survey of empirical research. CCSO Centre for Economic Research, University of Groningen, Working Paper, 2005/08; Bower U. Guillemineau C. Determinants of business cycle synchronisation across euro area countries. European Central Bank Working Paper Series, N 587, February 2006.

³⁴ Frankel, J. and A. Rose. The endogeneity of the O.C.A. criteria. - Economic Journal, 1998, N 108, p. 1009-1025.

³⁵ Artis, M. Is there a European business cycle? CESifo Working Paper N°1053, 2003.

³⁶ Boone, L. and M. Maurel. L'ancrage de l'Europe centrale et orientale à l'UE, L'intégration des pays d'Europe Centrale dans l'Union européenne. - Revue Economique, 1999, Vol. 50, N 6.

които отначало не покриват критериите за членство в монетарен съюз, да ги изпълнят след приемането си в него. Независимо от това, ако НСЧ не са завършили първата фаза на прехода (преструктуриране на относителните цени и възстановяване чрез икономически растеж), една стратегия за фиксиране на валутния курс към еврото може да се окаже контрапродуктивна.³⁷

В икономическата литература съществува спор дали по-близката интеграция намалява или засилва асиметричните шокове. Някои автори застъпват тезата, че по-високата степен на интеграция води до по-силна корелация на икономическите цикли, намалява честотата и силата на асиметричните шокове между държавите и прави възможно провеждането на обща монетарна политика.³⁸ Други заемат противоположна позиция - че по-близката интеграция води до по-висока специализация, която предизвиква по-специфични шокове.³⁹

Емпирични изследвания доказват, че нарастването на интензитета на търговията води до по-висока симетрия на шоковете в съвкупното търсене, а намаляването на колебанията на валутния курс оказва положително влияние върху конвергенцията на шоковете в него.⁴⁰ По този начин е подкрепено становището, че по-високата степен на интеграция намалява силата и честотата на асиметричните шокове, поне що се отнася до съвкупното търсене. По отношение на съвкупното предлагане категорични заключения не са изведени.

Проучвания установяват, че валутните съюзи увеличават търговията на своите членки средно с 300%. Членството в Европейския паричен съюз води до ръст в търговията в размер на 4 до 16%. Доказва се, че микроикономическите изгоди от Европейския паричен съюз са по-високи от макроикономическата цена на загуба на инструментите на паричната политика.⁴¹ Същевременно се оценява, че еврото не е оказало реален ефект върху търговията между членовете на Евророната.⁴²

Що се отнася до друг критерий за оптималност на валутна зона – подвижността на факторите за производство, анализите сочат, че НСЧ имат не по-малко гъвкави трудови пазари от държавите-членки на Евророната.⁴³

³⁷ Frankel, J. and A. Rose. The endogeneity of the O.C.A. criteria. - *Economic Journal*, 1998, N 108, p. 1009-1025.

³⁸ Frankel, J. and A. Rose. Цит. съч., с. 1009-1025; Babetskii, I. EU enlargement and endogeneity of some OCA criteria: evidence from the CEECs. Czech National Bank Working Paper Series 2/2004.

³⁹ Krugman, P. Lessons of Massachusetts for EMU. – In: Torres, F. and F.Giavazzi, (eds.). *Adjustment and growth in the European Monetary Union*. Cambridge University Press, UK, 2003.

⁴⁰ Babetskii, I. Цит. съч.

⁴¹ Rose, A. One money, one market: estimating the effect of common currencies on trade. - *Economic Policy*, 2000, 30, p. 7-46; Micco, A., E. Stein and G. Ordóñez. The currency union effect on trade: early evidence from EMU. - *Economic Policy*, October 2003, p. 315-356.

⁴² Berger, H. and V. Nitsch. Zooming out: the trade effect of the euro in historical perspective. CESifo Workshop on Euro-Area Enlargement, Conference Paper. Munich, 24 November 2006.

⁴³ Moore, T., E. J. Pentecost. An investigation into the sources of fluctuation in real and nominal wage rates in eight EU countries; A structural VAR approach. - *Journal of Comparative Economics*, 2006, 34,

Интересен е въпросът дали Еврозоната е оптимална валутна зона. От една страна, тя е засилила търговската и финансовата интеграция между нейните членове.⁴⁴ От друга страна, поради структурната негъвкавост на трудовите пазари остава открит въпросът дали националните икономики ще се окажат достатъчно гъвкави, за да позволят гладко приспособяване в случай на голям асиметричен шок или финансова криза. Може да се окаже, че Европейският паричен съюз засилва асиметричните шокове, вместо да ги отслабва, тъй като наличието на общ номинален лихвен процент автоматично води до дивергенция в реалните лихвени проценти в държавите от Еврозоната поради разликите в равнищата на инфлацията в тях.

Унгария, Чехия и Словакия са се доближили най-бързо до Еврозоната от гледна точка на растежа на вътрешноотрасловата търговия. Относно БВП само Унгария и Словения показват значима степен на конвергенция, но от гледище на оптималността на валутната зона повечето страни, дори в Еврозоната, от средата на 90-те години на миналия век са дивергирали, вместо да конвергират.⁴⁵

Корелацията между икономическите шокове, засягащи кандидатките за Еврозоната, и шоковете, поразяващи нейните членки, хвърлят светлина върху въпроса дали общата монетарна политика е подходяща или не за НСЧ. Проучванията установяват, че от гледна точка на асиметричните шокове тези държави са не по-малко подходящи за членство в нея от досегашните ѝ членове.⁴⁶

Същевременно икономическите тенденции в старите и новите членки на ЕС все още са много различни.⁴⁷ Този факт е аргумент против прекалено бързо приемане на еврото от НСЧ. В тях икономическият растеж и инфлацията са повисоки, отколкото в старите членки на ЕС поради притока на ПЧИ и ефектите на наваксване в развитието. Затова единна монетарна политика не би била подходяща за всички европейски държави. Икономическите цикли между източните и западните членки на ЕС не са синхронизирани. Дори при по-силна търговска интеграция, съвкупното търсене представлява най-голямата пречка пред висока синхронизация на бизнес-циклите с Еврозоната поради устойчивите разлики в потребителското поведение и фискалната политика. Невъзможността за провеждане на самостоятелна валутнокурсва политика може да се окаже неприемлива за страните с дивергентни икономически цикли. Страните с висока

p. 357-376; *Boeri, T. and P. Garibaldi*. Are labour markets in the new member states sufficiently flexible for EMU? - *Journal of Banking and Finance*, 2005, 30, p. 1393-1407.

⁴⁴ *Lane, P.* The real effects of EMU. American Economic Association AEA 2006 Conference paper, January 2006.

⁴⁵ *Van De Coevering, C.* Structural convergence and monetary integration in Europe. De Nederlandsche Bank MEB Series, N 2003-20, 2003.

⁴⁶ *Weimann, M.* OCA theory and EMU Eastern enlargement – An empirical application. Deutsche Bank Research, Working Paper series, N 8, 2003.

⁴⁷ *Berger, H.* The economic challenges of EMU enlargement. - *EU Monitor*, Deutsche Bank Research, 2004, N 12.

инфлация е добре да се присъединят към ВКМ 2, тъй като това ще им позволи да се концентрират върху постигането на ценова стабилност.

Проучванията установяват, че Чехия и Унгария са уязвими към шокове в съвкупното търсене.⁴⁸ Това е едно възможно обяснение защо двете страни не бързат да влизат във ВКМ 2 и да приемат еврото.

В икономическата литература възгледите по въпроса дали икономиките на НСЧ са синхронизирани с Еврозоната силно варират. Някои автори твърдят, че тези страни се адаптират към шоковете в нея.⁴⁹ Според други анализи Унгария, Полша, Естония, Чехия, Словакия и Словения имат добра степен на корелация с нея, а в останалите СЦИЕ асиметрията на бизнес-циклите продължава да бъде значима, поради което ранно приемане на еврото може да се окаже проблематично.⁵⁰

Емпирични проучванията установяват, че шоковете в производителността на НСЧ значително се различават по сила и продължителност от тези в страните на Еврозоната.⁵¹ Този факт е аргумент в полза на отлагане на приемането на еврото от НСЧ.

Съществуват емпирични доказателства, че намалените фискални дефицити повишават синхронизацията на бизнес-циклите.⁵² Маастрихтските критерии допринасят за превръщането на ЕПС в оптимална валутна зона,

⁴⁸ *Kontolemis, Z. G. and K. Ross.* Exchange rate fluctuations in the New Member States of the European Union. Working Paper RePEc:wpa, Ref. 0504015, 2005.

⁴⁹ *Kutan, A. M. and T. M. Yigit.* Real and nominal stochastic convergence: are the new EU members ready to join the Euro zone? - *Journal of Comparative Economics*, 2005, 33, p. 387-400.

⁵⁰ *Fidrmuc, J. and I. Korhonen.* Meta-analysis of the business cycle correlation between the euro area and the CEECs. - *Journal of Comparative Economics*, 2006, 34, p. 518-537; *Carmignani, F.* The characteristics of business cycles in selected European emerging market economies. United Nations Economic Commission for Europe. Economic Analysis Division. Discussion Paper Series N 8, December 2005; *Frenkel, M. and C. Nickel.* How symmetric are the shocks and the shock adjustment dynamics between the Euro area and Central and Eastern European Countries (CEEC)? IMF Working Paper WP/02/222, December 2002; *Frenkel, M. and C. Nickel.* New European Union members on their way to adopting the euro: an analysis of macroeconomic disturbances. - *Global Finance Journal*, 2005, 15, p. 303-320; *Eickmeier, S. and J. Breitung.* How synchronized are central and eastern European economies with the euro area? Evidence from a structural factor model. - *Journal of Comparative Economics*, 2005, Vol. 34, N°3, p. 538-563; *Bower, U.* An empirical analysis of stochastic trends and cycles in Central and Eastern Europe and the euro area. Working Paper presented at a CEUS Workshop on "Challenges and Implications of EMU Enlargement". Vallendar, WHU Koblenz, 23-24 June 2005; *Artis, M., M. Marcellino and T. Proietti.* Characterising the business cycle for accession countries. IGIER (Innocenzo Gasparini Institute for Economic Research). Bocconi University Working Paper Series, N 261, 2004; *Darvas, Z. and G. Szapary.* Business cycle synchronization in the enlarged EU: comovements in the new and old members. Magyar Nemzeti Bank NMB Working Paper, 2004/1.

⁵¹ *Brada J. C., A. M. Kutan and S. Zhou.* Real and monetary convergence between the European Union's core and recent member countries: A rolling cointegration approach. - *Journal of Banking and Finance*, 2005, 29, p. 249-270.

⁵² *Darvas Z., A. K. Rose and G. Szapary.* Fiscal divergence and business cyclesynchronization: irresponsibility is idiosyncratic. MNB Working Paper, 2005/3.

съкращавайки възможностите на отделните държави да създават специфични фискални шокове.

В интригуващ “Метаанализ на корелацията на бизнес-циклите между Евророната и СЦИЕ” са обобщени резултатите от 35 емпирични изследвания по проблема.⁵³ Основният извод от този анализа е, че СЦИЕ имат сравнително висока корелация с икономическия цикъл на Евророната, въпреки че методологиите за оценка могат да окажат значително влияние върху коефициентите за корелация. Най-добра средна оценка за корелация на бизнес-цикъла с Евророната е получила Унгария, следвана от Словения и Полша. Втора група държави – Чехия, Естония и Латвия, показват по-ниска корелация, Словакия има положителен, но нисък индекс на корелация, а Литва показва негативна корелация. Метаанализът доказва, че като цяло наличните оценки за корелацията на бизнес-циклите дават сравнително последователно ранкиране на СЦИЕ.

Българско изследване от 2010 г. достига до следните изводи:⁵⁴

1. За периода 1995-2001 г. България не формира оптимална валутна зона с нито една държава-членка на ИВС и вероятно е претърпяла тежки негативни ефекти от въвеждането на паричния съвет през 1997 г. поради загубата на независимата си парична политика. Нещо повече, през 1995-2001 г. държавите-членки на ИВС също нямат синхронизирани бизнес-цикли и въвеждането на еврото вероятно е разстроило техните икономики.

2. За периода 2002-2009 г. се наблюдава висока синхронизация на бизнес-цикъла на България с агрегирания бизнес-цикъл на Евророната и с бизнес-циклите на отделните страни-членки на ИВС, затова въвеждането на еврото е изгодно за нашата страна. Синхронизацията между бизнес-циклите на членките на ИВС също е изключително висока.

Българското проучване потвърждава хипотезата на Дж. Франкел и А. Роуз, че участието във валутен съюз повишава синхронизацията на бизнес-циклите на страните-членки на съюза, дори отделните бизнес-цикли да са идиосинкратични преди влизането в него. Високата синхронизация на бизнес-циклите през периода 2002-2009 г. се дължи на въвеждането на еврото през 2002 г.

*

Прегледът на литературата, посветена на конвергенцията на бизнес-циклите, и систематизацията на вижданията на отделните автори не дават еднозначен отговор на въпроса дали НСЧ са корелирани с държавите от Евророната. Причината е, че изводите на отделните автори сериозно варират

⁵³ *Fidrmuc J. and I. Korhonen.* Цит. съч., с. 518-537.

⁵⁴ *Damyantov, A., G. Stefanov.* Business Cicle Synchronization between the Bulgarian Economy and the European Union. - South-Eastern Journal of Economics, Fall 2010, Vol. 8, N 2, p. 171-186.

в зависимост от използваните данни и методологии. Независимо от това може да се заключи, че някои страни изглеждат по-близо до цикъла на Еврозоната от други, ако се съди по броя на получените от тях добри оценки в различните изследвания - Унгария, Словения, Чехия и Полша най-често се споменават като подходящи кандидатки за ЕПС, след тях се нареждат балтийските страни и Словакия. Този факт е интересен, ако се отчете, че три от държавите начело на този списък (Унгария, Чехия и Полша) вероятно ще се забавят с приемането на еврото, тъй като не са изпълнили Маастрихтските критерии за (номинална) конвергенция, най-вече за участие на техните валути във ВКМ 2. Те са избрали по-гъвкави режими на валутен курс в сравнение с балтийските страни и България. Би било интересно да се открие защо Унгария, Чехия и Полша са отличнички в реалната конвергенция, но изостават в номиналната.

14.IX.2011 г.